

Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidenta Ivara Kalviņa uzruna

LZA rudens pilnsapulcē 2023. gada 23. novembrī

Labdien, dārgie Latvijas Zinātņu akadēmijas 2023. gada rudens pilnsapulces viesi un cienījamā Latvijas Zinātņu akadēmijas saime!

Tradicionāli LZA rudens pilnsapulce ir veltīta jauno zinātņu akadēmijas locekļu vēlēšanām un LZA augstākā apbalvojuma – LZA Lielās medaļas laureātu un citu apbalvoto LZA locekļu sumināšanai. Tā tas ir arī šogad.

Tomēr laiks, kādā notiek mūsu šodienas pilnsapulce, ir ārkārtīgi trauksmains. Pār pasauli arvien vairāk sabiezē Krievijas pilna iebrukuma Ukrainā izraisītās drošības krīzes tumšie mākoņi. Ne bez Krievijas iesaistes, jauns militārais konflikts izcēlies arī Tuvajos austrumos, kuru iniciēja Gazas sektorā dislocētā teroristiskā grupējuma Hamās kaujinieki, uzbrūkot Izraēlai ar raķetēm, iebrūkot Izraēlas teritorijā, slepkavojot un saņemot par ķīlniekiem Izraēlas mierīgos iedzīvotājus. Apkārtējo valstu neviennozīmīgā attieksme pret notiekošo un paziņojumi par varbūtējo šo valstu iesaisti šajā karā, vieš bažas par to, ka šis reģionālais konflikts var pāraugt plaša mēroga karā, kam var būt neprognozējamas sekas.

Protams, ka demokrātiskie spēki pasaulē šobrīd ir spiesti veltīt savas pūles un uzmanību ne tikai Ukrainas atbalstam nevienlīdzīgajā cīņā ar Krieviju par savas valsts un visas Eiropas demokrātijas pastāvēšanu, bet arī palīdzībai Izraēlai tās centienos pasargāt savas valsts iedzīvotājus no teroristu uzbrukumiem. Šie procesi nosaka nepieciešamību visām demokrātiskajām valstīm pārskatīt savas prioritātes, arvien lielāku vērību pievēršot savu aizsardzības spēju uzlabošanai un militārās palīdzības nodrošināšanai kā Ukrainai, tā Izraēlai.

Arī Latvija šajā notikumu attīstībā nevar palikt vērotājas lomā. Tāpēc Latvija būtiski kāpina savu aizsardzības budžetu, bet tas, savukārt, atstāj iespaidu uz visu pārējo vajadzību finansēšanu. Mūsu situāciju vēl vairāk sarežģī valdības maiņa un gadu desmitiem piekoptā izglītības, zinātnes un publiskā sektora inovācijas badināšana, kas traucē dinamiski attīstīties augstajās tehnoloģijās balstītas ekonomikas un zinātņietilpīgu produktu un tehnoloģiju eksportam.

Kā sekas tam ir arvien lielāka atpalcība no mūsu kaimiņvalstīm – Igaunijas un Lietuvas – un valsts parāda palielināšanās, un parāda apkalpošanas izmaksu strauja izaugsme.

Neraugoties uz šiem acīmredzamajiem procesiem, mūsu politiķi mēģina zinātnes un izglītības kvalitātes problēmu esamību pamatot ar sliktu zinātnisko iestāžu pārvaldību. Tāpēc tiek iniciētas arvien jaunas un jaunas reformas kā izglītībā, tā zinātnē, kuru īstenošana tiek sasaistīta ar finansējuma piešķirumu.

No pēdējām reformām, kuru ieviešanu ir iniciējusi Izglītības un zinātnes ministrija (IZM), būtu jāmin tenūras profesūra, doktorantūras jaunais modelis, augstskolu pāreja uz institucionālo finansēšanas modeli, augstskolu un citu zinātnisko iestāžu konsolidācija (apvienošana), iekšējā struktūrvienību konsolidācija augstskolās, institucionāla augstskolu akreditācija un vēl virkne citu reformu, kas vēl ir ieceres stadijā. Mainīta ir arī kārtība, kādā tiek ievēlēti augstskolu rektori.

Diemžēl nevienai no šīm reformām nav skaidri to īstenošanas noteikumi, rezultātu vērtēšanas kritēriji un sagaidāmie rezultāti. Visbūtiskākais ir tas, ka tām nav arī pietiekams finansējums, un pieejamais atbalsts pamatā tiek balstīts uz Atjaunošanas un noturības mehānisma piešķirumiem, kas nav paredzēti ilgtermiņa risinājumiem.

LZA vadība vairākkārt ir vērsusies Izglītības un zinātnes ministrijā ar lūgumu atjaunot LZA pamatdarbības finansēšanu kaut vai 2008. gada līmenī, jo, ierēķinot inflāciju, šobrīd LZA finansējums no valsts budžeta ir apmēram četras reizes mazāks.

Šāds līdzekļu apjoms LZA neļauj izpildīt pat obligātās prasības, ko paredz ārējie normatīvie akti. Toties IZM pozīciju attieksmē pret LZA raksturo, piemēram, atbilde uz LZA lūgumu atjaunot finansējumu, citēju: “Informējam, ka Ministrijas rīcībā nav pieejami brīvi līdzekļi, no kuriem varētu piešķirt papildu finansējumu LZA. Ministru kabinets 2024. gada valsts budžeta veidošanas procesā daļēji atbalstīja ministrijas iesniegtos prioritāros pasākumus, taču arī tie ir paredzēti konkrētiem mērķiem – akadēmiskā personāla atlīdzībai, valsts dibināto augstskolu padomju atalgojumam un snieguma finansējumam u.c.”

Tālāk savā atbildē IZM raksta, citēju: “Gadījumā, ja LZA, plānojot 2024. gada budžetu, redz izaicinājumus pamatdarbības nodrošināšanai, ministrija aicina LZA apsvērt iespēju sadarbībā ar VNĪ meklēt jaunas telpas savas darbības turpināšanai un izmantot esošā nekustamā īpašuma atsavināšanas rezultātā iegūtos līdzekļus savas pamatdarbības nodrošināšanai.” Atļausos atgādināt, ka LR Ministru kabinets nav devis LZA tiesības atsavināt tās īpašumā esošo augstceltni, kur nu vēl izmantot atsavināšanā iegūtos līdzekļus savas pamatdarbības nodrošināšanai.

LZA ir pateicīga tiem uzņēmējiem un valsts kapitālsabiedrībām, kas izprot LZA nozīmi zinātnes ekosistēmā Latvijā un finansiāli vai citā veidā atbalsta LZA darbību. Tomēr mēs nevaram atzīt par normālu tādu situāciju, kurā LZA vadībai ir jāvēc ziedojumi, lai spētu izpildīt valsts pasūtījumu un īstenot tai paredzētas funkcijas. Ja šāda veida situācija turpināsies, tad Latvija riskē kļūt par vienīgo valsti Eiropas Savienībā un arī pasaulē, kur gadu gaitā mērķtiecīgi tiek likvidēta nacionāla zinātņu akadēmija.

Par spīti grūtībām, LZA turpina aktīvi un pašizliedzīgi strādāt, balstoties galvenokārt savu darbinieku entuziasmā un zinātniekiem piemītošajā spējā paveikt arī neiespējamo. Par to sirsnīgs paldies visam LZA personālam un arī Lietu pārvaldei, kā

arī ikvienam LZA loceklim, kas aktīvi darbojas nodaļās un ārpus tām – kā zinātnē, tā arī popularizējot zinātnes un izglītības sasniegumus un veikumu sabiedrībā.

Mūsu akadēmijas locekļu devums zinātnē, pētniecībā un inovācijai, kā arī augstākās izglītības attīstībai nav palicis sabiedrībā nepamanīts nedz Latvijā, nedz ārvalstīs. To apliecina daudzie apbalvojumi, ko šogad saņēmuši LZA locekļi.

Tā, par izcilu ieguldījumu poļu kopienas labā un poļu kultūras mantojuma saglabāšanu Latvijas Republikā LZA goda loceklis arhibīskaps Zbigņevs Stankevičs saņēma Polijas Republikas Nopelnu ordeņa Komandiera krustu.

Par izcilu ieguldījumu Polijas un Latvijas attiecību attīstībā, par zināšanu popularizēšanu par Polijas un Latvijas attiecību vēsturi LZA īstenais loceklis profesors Ēriks Jēkabsons saņēma Polijas Republikas Nopelnu ordeņa Virsnieka krustu.

Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoti un par Triju Zvaigžņu ordeņa komandieriem iecelti Latvijas Organiskās sintēzes institūta direktora vietnieks, Rīgas Tehniskās universitātes profesors, LZA akadēmiķis *Dr.chem.* Aigars Jirgensons, kā arī Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas Sirds ķirurģijas centra vadītājs, sirds ķirurgs, Rīgas Stradiņa universitātes profesors, LZA akadēmiķis *Dr.med.* Pēteris Stradiņš.

Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoti un par Triju Zvaigžņu ordeņa virsniekiem iecelti vēstures pētniece, muzeju speciāliste, LZA goda doktore Inta Dišlere un arhitekts, arhitektūras vēstures pētnieks, LZA akadēmiķis *Dr.arch.* Jānis Zilgalvis un Latvijas Organiskās sintēzes institūta direktors, Valsts zinātnisko institūtu asociācijas valdes priekšsēdētājs, LZA korespondētājloceklis *Dr.chem.* Osvalds Pugovičs.

Otru augstāko apbalvojumu valstī – Ministru kabineta balvu 2023. gadā saņem LZA īstenais loceklis Pāvels Arsenjans par inovācijās balstītu ieguldījumu Latvijas Organiskās sintēzes institūta starptautiskās atpazīstamības veicināšanā un jauno pētnieku izglītošanā, kā arī LZA goda loceklis rakstnieks Alberts Bels – par izcilu sniegumu Latvijas literatūrā un ieguldījumu Latvijas neatkarības atjaunošanā. Zīmīgi, ka savā 85. dzimšanas dienā Alberts Bels saņēma arī Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča Atzinības rakstu.

Sveicam arī ar Ministru kabineta Atzinības rakstu apbalvotos LZA locekļus: Rīgas Tehniskās universitātes profesoru un studiju prorektoru inženierzinātņu doktoru LZA korespondētājloekli Uldi Sukovski, kas atzinību saņēma par ieguldījumu augstākās izglītības sistēmas pilnveidē, un arī LZA Senāta priekšsēdētāju, ilggadēju Rīgas Stradiņa universitātes Studiju prorektori profesori habilitēto pedagoģijas doktoru LZA akadēmiķi Tatjanu Koķi, kas Atzinības rakstu saņēma par ieguldījumu izglītības, zinātnes un augstskolu pedagoģiskā darba attīstībā valstī un Rīgas Stradiņa universitātē, kā arī Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūta direktori, LZA īsteno loekli *Dr.art.* Kristiānu Ābeli, kurai Atzinības raksts piešķirts par

ieguldījumu Latvijas mākslas vēsturē un kultūrā. Ministru kabineta Atzinības raksts piešķirts arī Rīgas Stradiņa universitātes Pediatrijas katedras vadītājam, ārstei pediatrei profesorei, LZA īstenajai loceklei *Dr.habil.med.* Dacei Gardovskai – par ieguldījumu sabiedrības veselības veicināšanā, medicīnas attīstībā un jauno speciālistu sagatavošanā.

Savukārt Baltijas Asamblejas balvu literatūrā, mākslā un zinātnē šogad saņēma LZA goda loceklis Arnolds Laimonis Klotiņš par monogrāfiju “Mūzika pēckara staļinismā: Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1944–1953” un “Mūzika bēgļu kustībās: “Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade pēckara Eiropā 1944–1951”.

Sveicam Latvijas Zinātņu akadēmijas ģenerālsekretāri, Lauksaimniecības un meža zinātņu nodaļas priekšsēdētāju, profesori akadēmiķi Baibu Rivžu, kas par sadarbības stiprināšanu starp Baltijas zinātņu akadēmijām un izciliem pētniecības sasniegumiem ekonomikā šogad apbalvota ar Baltijas zinātņu akadēmiju medaļu un diplomu.

Atzinību šogad ir saņēmuši arī vairāki LZA Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas locekļi: Latvijas Nacionālā mākslas muzeja direktorei un LZA goda loceklei Mārai Lācei piešķirta prestižā Latvijas Muzeju biedrības balvu par mūža ieguldījumu.

Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle, Latvijas Universitātes vadošā pētniece Zanda Rubene tika godināta ar “Gada balvu sievietei līderei”.

LZA Harta nosaka, ka viens no LZA pamatuzdevumiem ir izvērtēt zinātnes sasniegumus Latvijā, kas parasti tiek īstenots, rīkojot konkursus dažādās zinātņu nozarēs un dažādās nominācijās, kuru laureāti saņem kā vārdbalvas, tā arī cita veida atzinības. Tam seko LZA organizēti zinātnes popularizēšanas pasākumi.

Arī šogad Latvijas Zinātņu akadēmija sadarbībā ar L'Oréal un UNESCO Nacionālo komisiju organizēja konkursu par prestižās Baltijas jauno talantu programmas Sievietēm zinātnē balvas iegūšanu. Pēc LZA ekspertu komisijas jeb žūrijas Latvijas jauno zinātnieču projektu izvērtējuma par savu ieguldījumu zinātnē 7 000 eiro balvu pētījumu veikšanai 2023. gada 5. septembrī Tallinā svinīgā ceremonijā saņēma doktorantes Katrīna Laganovska un Kristina Baho Santosa (Cristina Bajo Santos), un Dr.chem. Liene Grigorjeva. Īpašs prieks, ka Liene Grigorjeva ir to kolēģu vidū, kas šodien pretendē arī uz ievēlēšanu par LZA korespondētājlocekli.

Tagad nedaudz par zinātniskajiem forumiem, kurus laikā no pavasara pilnsapulces organizēja LZA.

2023. gada 21. aprīlī LZA sarīkoja tradicionālo, nu jau 18. Baltijas intelektuālās sadarbības konferenci “Energija nākotnes sabiedrībai”. Diemžēl mums šī starpvalstu foruma rīkošanai tika pilnībā atteikts jebkāds valsts atbalsts, kaut arī šīs konferences pārmaiņus tiek organizētas Latvijā, Igaunijā vai Lietuvā kā starpvalstu sadarbību stiprinošs pasākums jau no Latvijas brīvvalsts laikiem.

Nozīmīgs notikums, kas iezīmēja šo pusgadu, bija LZA Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas organizētais izbraukuma sēdes paplašinātais seminārs “Krievija līdzās: vēsturiskais mantojums, tagadne un nākotnes izaicinājumi”, kas 30. maijā notika Aglonā, un kurā referēja arī valsts prezidents Egils Levits. Tēma un norises vieta, ko ierosināja LZA goda loceklis Jānis Streičs, bija atbilde uz saspringto ģeopolitisko situāciju un paaugstināto apdraudējumu, ko īpaši saasina Krievijas pilna apjoma iebrukums Ukrainā. Šajā tikšanās reizē piedalījās vadošie Latvijas vēsturnieki, tiesību zinātnieki, valodnieki, sociologi, drošības politikas eksperti un sabiedrībā pazīstami cilvēki, kuri dalījās savās atziņās un analizēs.

Viens no lielākajiem pasākumiem zinātnes popularizēšanā un tīklošanās iespēju attīstīšanā, kura organizēšanā un norisēs savu ieguldījumu deva arī LZA, bija “V Pasaules latviešu zinātnieku kongress “Zinātne Latvijai”” šī gada jūnijā un kurā piedalījās arī liels pulks LZA locekļu.

Arī vasarā LZA aktivitātes turpinājās: LZA un Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas pārstāvji 2023. gada 10. jūnijā piedalījās sarunu festivālā “Lampa”, organizējot diskusiju “Ilgtspējīga teritorija un rītdiena – kur ir spēks pastāvēt?” Diskusijā tika iezīmēti izaicinājumi un risinājumi teritoriju dzīvotspējai, kā piemēram, zināšanu ekonomika, reģionu sadarbība, vietējo kopienu partnerība un augstskolu loma reģionos.

LZA Lauksaimniecības un meža zinātņu nodaļas eksperti un vadība piedalījās Zemkopības ministrijas konkursa “Sējējs 2023” organizēšanā, vērtējot sasniegumus nominācijā “Zinātne praksē un inovācijas”, kā arī sadarbībā ar Zemkopības ministriju un Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmiju rīkoja “Lauka izmēģinājumu un laboratoriju skates-konkursus”, kur šogad piedalījās deviņas institūcijas.

Šī gada septembrī LZA locekļi aktīvi piedalījās VI Starptautiskajā Ekonomikas Forumā “Atvērtās inovācijas: no indivīda radošuma līdz zinātnē balstītai inovatīvai ekonomikai”, ko organizēja LZA Ekonomikas institūts. Šī pasākuma laikā interesenti tika iepazīstināti ar jaunākajām atziņām inovāciju atbalstam dažādās pasaules valstīs.

Tāpat ir atzīmējama LZA Fizikas un tehnikas nodaļas sarīkotā LZA paplašinātā sēde novembrī, kurā sabiedrību ar 2023. gada Nobela prēmijas fizikā laureātu atklājumiem iepazīstināja akadēmiķi Mārcis Auziņš, Jānis Alnis un Uldis Rogulis.

Par spīti tam, ka IZM nav radusi iespēju LZA 2023. gada budžetā iezīmēt līdzekļus zinātnes komunikācijas jeb popularizācijas aktivitātēm, LZA turpina aktīvi komunicēt ar sabiedrību, publicējot elektroniski gan “Zinātnes Vēstnesi”, gan LZA mēnešrakstu, par ko mums jāpateicas attiecīgi Ilonai Gehtmanei-Hofmanei un Ilzei Stengrevicai. Mēnešraksta saturs tiek veidots, iekļaujot nozīmīgākās ziņas par LZA

aktivitātēm, intervijas ar LZA locekļiem medijos utt. Tas tiek publicēts mājaslapā, izsūtīts adresātiem e-pastā un izplatīts sociālajos medijos. LZA mājaslapā atrodams arī visu “Zinātnes Vēstnešu” un LZA mēnešraksta numuru arhīvs.

LZA mājaslapā mūsu sabiedrisko attiecību speciāliste Ilze Stengrevica regulāri publicē aktuālo informāciju par zinātnes sasniegumu konkursiem, galvenajiem pasākumiem zinātnes izcilību apzināšanā. Šogad pirmo reizi arī IZM iknedēļas aktivitāšu kalendārā katru nedēļu tiek ievadīta informācija par LZA pasākumiem un sēdēm un to komunikāciju.

Lai pārāk nenogurdinātu pilnsapulci ar LZA nodaļu darbības atainojumu, kā arī LZA darbības starptautiskās sadarbības laukā atspoguļojumu, kam tradicionāli tiek veltīta LZA pavasara pilnsapulce, atļaujiet man šodien par to neziņot.

Tomēr nobeigumā vēlos no sirds pateikties visiem LZA darbiniekiem, kas ikdienā pašai dziedīgi strādā, lai LZA būtu tā institūcija, kas vieno Latvijas inteliģenci cīņai par Latvijas izglītības, zinātnes, pētniecības un inovācijas attīstību un Latvijas izaugsmi kā demokrātiskai, brīvai un pārtikušai valstij, kurā dzīvo izglītoti, gudri un laimīgi cilvēki, kurā plaukst kultūra un māksla, un kurā vēlas dzīvot arī mūsu bērni un mazbērni.

Dievs, svētī Latviju!

Paldies par uzmanību!

Vēlos informēt kopsapulci par to, ka LZA nodaļas balsu skaitīšanas komisijai izvirzījušas akadēmiķi Gunti Zemīti un korespondētājlocekļus Oskaru Kalēju, Raivi Žalubovski, Jāni Rižikovu, Sanitu Zuti, Andu Rožukalni, Valdi Bērziņu, Kārli Keteru, Anatoliju Šarakovski.

Lūgums pilnsapulcei apstiprināt komisijas sastāvu!

Lūdzu komisiju doties skaitīt balsis!